

Iva Pasini Tržec – Ljerka Dulibić

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Strossmayerova galerija starih majstora

Slike u Strossmayerovoj galeriji starih majstora nabavljene u Rimu do 1868. godine

Prethodno priopćenje – *Preliminary paper*

Predan 18. 6. 2008. – Prihvaćen 15. 9. 2008.

UDK: 069(497.5 Zagreb): 75

Sažetak

Na temelju arhivskih istraživanja, prvenstveno dokumenata iz ostavštine biskupa Josipa Jurja Strossmayera (1815.–1905.) u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti autorice članka iznose i upotpunjuju saznanja o prvom razdoblju sakupljačke djelatnosti biskupa Strossmayera, do darovnice iz 1868. godine. U tom razdoblju biskup je sakupio osamdesetak djela starih majstora, od čega je njih četrdesetak nabavljeno u Rimu, posredovanjem kanonika Nikole Voršaka.

Analizom navoda iz korespondencije Voršaka i Strossmayera te ostalih dokumenata iz Strossmayerove ostavštine (»svjedodžbe« o umjetnicima, potvrde o isplatama i sl.) identificirani su mnogi prodavatelji i savjetnici čija su imena navedena u dokumentima te je rekonstruiran tijek pregovaranja i kupovanja umjetnina. Time su proširena saznanja o okolnostima nabave pojedinih umjetnina i ostvaren uvid u načine poslovanja na tržištu umjetnina u drugoj polovini 19. stoljeća.

Ključne riječi: *Strossmayerova galerija starih majstora, Josip Juraj Strossmayer, Nikola Voršak, provenijencija umjetnina, tržište umjetnina u 19. st.*

Strossmayerova galerija starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 2009. godine bilježi 125 godina svoga postojanja.¹ Međutim, njezina je povijest započela nekoliko desetljeća ranije, kada je biskup Josip Juraj Strossmayer počeo skupljati umjetnine.² Uvriježena podjela Strossmayerove sakupljačke djelatnosti ustanovljena je s obzirom na dvije granične godine: 1868. godine nastaje biskupova darovnica Akademiji, a 1883. godine sakupljene se umjetnine prenose iz Đakova u Zagreb.³ Prva prijelomna godina preuzeta je kao razdjelnica i u ovome radu, budući da dokumenti nastali te godine sumiraju tadašnje stanje biskupove zbirke: darovnica⁴ iz 1868. godine popraćena je popisom umjetnina⁵ i bilješkama o umjetnicima⁶ koje sadrže opis i podatke o načinu, mjestu a ponekad i cijeni nabave određene umjetnine.

Te su bilješke prvi rukopisni katalog Strossmayerove galerije starih majstora, tzv. *Strossmayerov katalog*. Sadrže 117 umjetnina, od čega osamdesetak pripada djelima starih majstora. Većina je umjetnina atribuirana i ikonografski opisana, a uz poneke su navedeni i podaci o okolnostima nabave, u okviru kojih je na nekoliko mjesta upućeno na pisma Nikole Voršaka kao izvor za više podataka o određenoj umjetnini, njezinoj provenijenciji ili ocjeni onodobnih stručnjaka.

Nikola Voršak,⁷ kanonik Zavoda svetoga Jeronima u Rimu, bio je jedan od tamošnjih biskupovih ključnih posrednika i savjetnika u nabavi umjetnina. Bogata korespondencija Strossmayera i Voršaka, većim dijelom sačuvana u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sadrži imena mnogobrojnih suradnika koji su kao prodavatelji i/ili savjetnici sudjelovali u oblikovanju Strossmayerove zbirke. Osim što razjašnjava pojedine navode iz *Strossmayerova kataloga* i upotpunjuje podatke o okolnostima nabave koji su sumarno preneseni u tim bilješkama, umnogome proširuje saznanja i o broju kupljenih slika u Rimu i o tijeku njihove kupoprodaje.

Nedugo nakon što je Voršak stupio na dužnost kanonika u Rimu (krajem 1863. godine) u njegovim redovitim pismima Strossmayeru nalazimo i izvještaje o prvim pregovorima o kupovini slika. U pismu od 29. srpnja 1865. godine Voršak izvještava Strossmayera o zaključenju dogovora o kupnji tri slike: »O trih slikah opisanih i prieporučenih – nakon duge pogodbe nagodih ovako. Slikar Scacioni^[8] popustio je za dvie svoje 50 šk., ostaje dakle za Caracciiov original 500, a za onu drugu 200 šk. Slikar Passeti^[9] za Pinturichiove angjele odbi šk. 20, dakle zadnja ciena 180 šk.«¹⁰ Nažalost, spomenuti »prethodni opisi i preporuke« nisu sačuvani, ali je ipak moguće utvrditi o kojim se slikama radi. »Caracciiov

original« nesumnjivo je slika *Sveta Marija Magdalena u pustinji* (inv. br. SG-169), jedina među slikama u biskupovu vlasništvu prije 1868. godine s atribucijom Carracciju,¹¹ »ona druga« slika vrlo je vjerojatno *Bogorodica s Djetetom* danas pripisana Bartolomeu Ramenghiju, zvanom Bagnacavallo (inv. br. SG-97), uz koju je u *Strossmayerovu katalogu* navedeno da je kupljena za 200 škuda od slikara Scaccionija;¹² a treću je u zbirci moguće identificirati kao *Anđele* pripisane Antoniazzu Romanu (inv. br. SG-86). Voršak je biskupu u istome pismu detaljno nabrojio sve financijske pogodnosti sklopljene pogodbe i iznio vrlo detaljne upute o načinu isplate, temeljem čega je moguće zaključiti kako je ovo bio jedan od prvih takvih poslova koje je u Rimu za biskupa Strossmayera obavio Nikola Voršak.

Nadalje je Voršak u istome pismu spomenuo: »U Gospodara Pinturicchiova još je i druga slika istoga umjetnika predstavljajuća s. Cosimu [...]. Taj isti ima još i drugih slika s veće pole znamenitih umjetnikah, a cijene jim – kako se bar meni čini – nisu jim prevelike.« Budući je Voršak imao potrebu pobliže pojasniti tko je drugi prodavač, proizlazi da je spomenuta kupnja bila i jedan od prvih susreta sa slikarom i prodavateljem slika Carlom Possentijem.¹³ Carlo Possenti i Achille Scaccioni ostali su i tijekom narednih desetljeća pouzdani dobavljači i prodavatelji slika starih majstora za biskupovu zbirku,¹⁴ a slikar Nicola Consoni,¹⁵ koga je Voršak posebno istaknuo kao pomagača pri ovoj kupnji, Voršakov vjerni savjetnik.

Consoni je svojim savjetima i sudom utjecao i na sljedeću veću ponudu slika koje je Voršak predstavio i opisao biskupu u pismu od 3. rujna 1865. godine: »Bio sam jučer u s. Eusebija (:dalje s. Marije velike:), poiskat Isusovca o. Cicolinia, upravitelja duh. vježbanjah i vrstna slikara, da u njega razvidim četvere slike, o kojih sam prvo toga puno i čuo i divanio.«¹⁶ Otac Ciccolini tražio je za te četiri slike ukupno 500 škuda, a Voršak se nadao spustiti cijenu barem za 100 škuda, na račun prijateljstva s isusovcem. Također je istaknuo da »nije ovo ni iz daleka prava cijena tim slikam; a to s toga, što su još u prvoj ruci, pa u čovjeka netrgovca.«¹⁷ Strossmayer je ponudu prihvatio, ali je ipak inzistirao na pismenom sudu Nicole Consonija i Tommasa Minardija¹⁸ jer, kako je rekao: »Takva svjedočanstva su zato nužna, da danas sutra naša Akademia, koja će biti moja baština, zna na čemu je!«¹⁹ Voršak je sljedeći mjesec u razgled slika poveo Consonija, koji je ocijenio da je samo četvrta vrijedna kupovine. Riječ je o slici *Sveto Trojstvo* pripisanoj Pompeu Batoniju (inv. br. SG-163), koja je nakon nekoliko mjeseci pregovora kupljena u travnju 1866. godine,²⁰ a početkom 1867. pristigla je u Đakovo.²¹

Nikola Voršak iscrpno je izvještavajući Strossmayera o ponuđenim slikama isprva strpljivo čekao biskupova odobrenja za kupovinu. Kako je učvrstio veze s trgovcima umjetnina, slikarima i stručnjacima koji su mu ukazivali na pojedine prodaje umjetnina, htio je i neposrednije moći djelovati i iskoristiti povoljne prilike, te je stoga oprezno predložio biskupu: »Nije mi treba reći, da ću ja svaku stvar Consoniu (: a on je dovoljan jamac :) na sud predložiti

prvo nego ju posvojim. Za takove sgođe – većput za čas samo trajujuće dobro bi bilo, kad bi ja imao koju svoticu na razpolaganje. Ja si laskam, da sam Pr. Vašoj jurve dokazao, koliko sam u tih stvarih škakljiv.«²²

Naredne kupovine umjetnina svjedoče kako je Strossmayer Voršaku uistinu i ukazao povjerenje. Tome je zasigurno pridonio i biskupov boravak u Rimu početkom 1867. godine.²³ Iako se Strossmayerovim dolaskom u Rim i izravnim susretom s njegovim rimskim korespondentom Nikolom Voršakom znatno smanjuju mogućnosti rekonstrukcije tadašnjih tamošnjih zbivanja, moguće je utvrditi da je biskup u Rimu razgledao, ugovorio ili kupio znatan broj slika.²⁴ Osim neizravno u njegovu pismu po povratku u Hrvatsku: »Za sad sam se dosta istrošio«,²⁵ o kupovinama slika svjedoče Voršakova pisma koja sadrže opise slika i izvještaje o restauratorskim zahvatima te različita mišljenja i pohvale.

Izravno su svjedočanstvo kupovina potvrde o isplatama. Među priložima kanonikovih pisama nalazimo dvije potvrde od 18. veljače 1867. godine: Carlo Possenti potvrđuje primitak 4000 škuda za pet slika, a Achille Scaccioni 1200 škuda za njih sedam.²⁶ O pojedinim od Possentija i Scaccionija tada kupljenim slikama izvještava Voršak u svom prvom pismu nakon biskupova odlaska iz Rima, datiranom 13. ožujka 1867. godine: »Scaccioni je pred Consonijem dao one njihove masti: Lippiu posvuda, a Parisu ponedje.«²⁷ Riječ je o slikama *Sveta Obitelj s Ivanom i svetom Elizabetom* iz radionice Filippina Lippija (inv. br. SG-54) i *Krunidba Bogorodice* pripisana Parisu Bordoneu (inv. br. SG-240). Obje su slike kupljene od slikara Possentija, što potvrđuje spomenuta potvrda.²⁸ U istome pismu Voršak opisuje posjetu Consonija, Scaccionija, Minardija i Bompianija²⁹ te prenosi njihov sud o »slici Volterrovoj«: »Ko bi opisao sve njihove opazke? Ja sam samo zapametio, da je po njihovu ta slika velike umjetničke vrijednosti, da bi ju bila imala koja ovdašnja sbirka odkupiti. Ja sam ih malo tentao, pa sam s toga čuo od svih njih, da je deset put vrijednija od Parisove. Dobro je, da i to znate Preuzvišeni! tako ćete lagše onaj prst pod nosom Josipovim pregoriti.«, a za »Rafaelinovu« i prijedlog načina izlaganja: »Na Rafaelinovo Madoni zbole jim se oči neobično, ti da je sve divno i prekrasno. Da nezaboravim: Otoj slici valja dati mjesto u oči – vis-a-vis kojemu prozoru, tada se ona pruga popravljena ni neopaža, inače da.«³⁰ Temeljem popisa uz potvrdu o isplati saznajemo da su obje slike kupljene od slikara Achillea Scaccionija, a u zbirci ih je moguće identificirati kao *Svetu Obitelj* Girolama Siciolantea da Sermonete (inv. br. SG-105) i *Bogorodicu s Djetetom* rimskoga slikara 16. stoljeća (inv. br. SG-59).³¹ Nadalje, Voršak u istome pismu izvještava da su iz Tostijeve zbirke³² uzeli samo dvije slike: »onoga Isusa nad grobom (25 šk.), Consoni ga drži kista Guerčinova^[33] – i drugu malošnu^[34]: Isus uzkrstio (20 šk.)«,³⁵ iz čega proizlazi da je za svoga boravka u Rimu biskup posjetio i tu zbirku umjetnina.³⁶ Voršak je zaključio pismo riječima: »Neskrbite, neću pozabiti na one slike, koje su Vam ostale na srcu. Tomu je sgodnije doba, kad se malo razidju stranjski, jer tada su Rimljani puno ponizniji.«³⁷

»Zgodnije vrijeme« za kupovinu slika u Rimu pokazalo se uskoro, budući da je Voršak već u pismu od 9. svibnja izvijestio o kupovini sedam slika, »brez dvojbe prama načelu« biskupovu.³⁸ Samo je s tri slike biskup već bio upoznat, a ostale je nabavio sam Voršak, bez posebna odobrenja biskupova. Ranije ugovorene slike Voršak je označio zamjenicom: »onaj Pirin del Vaga«, »onaj liepi i neoštećeni Carpazius«³⁹ i »ona divna deposicija onoga popa Spoletčanina«.⁴⁰ Nešto iscrpnije izvijestio je o *Raspele* pripisanom Annibaleu Carraciju (inv. br. SG-112) i kopiji fra Bartolommeove slike *Bogorodica s Djetetom i svetim Ivanom* (inv. br. SG-94). Za tu sliku Voršak navodi da je nekada bila u zbirci kardinala Giustinijanija,⁴¹ s atribucijom Francesca Francije, te da su Consoni, Scaccioni i Possenti mišljenja kako ona nadmašuje sve ostale slike iz biskupove zbirke.⁴² Spomenuto *Raspele* kanoniku je preporučio Friedrich Overbeck,⁴³ a pripadalo je markizu Ricciju, koji više u njemu nije mogao uživati jer je oslijepio. Voršak je »tu sliku 3 tjedna sve do jučer u sebe držao i š njom poiskivao akademike. Nijedan nije, a da ju nepripisuje velikom Correggiu«.⁴⁴ Uz osobito pohvalne ocjene prenosi i izjavu Bompianija »da bi tu sliku imao pred stolom držati Papa« te Consonijev odgovor Bompianiju »da joj je dostojno mjesto i pred Vašim [Strossmayerovim] stolom«.⁴⁵ Ostale je slike samo kratko spomenuo, navođenjem ikonografskog ili atributivnog određenja, uz podatak o cijeni.⁴⁶ Na kraju izvještaja o kupljenim slikama Voršak je spomenuo da će naknadno poslati i prikupljene »svjedodžbe«.

U Arhivu HAZU unutar priloga kanonikovim pismima ili u spisima o umjetninama nalazi se veći broj »svjedodžbi«, iz kojih pobliže saznajemo o pojedinim kupljenim slikama. Tako su primjerice sačuvane mnogobrojne svjedodžbe za sliku *Oplakivanje* Giovannija Francesca Romanellija, koja je nabavljena s atribucijom Guidu Reniju (v. bilj. 40). Budući da najranije sačuvane svjedodžbe o toj slici potječu iz 1863. godine, proizlazi da je sliku već tada njezin vlasnik, neki »pop Spoletčanin«, pokušavao prodati.⁴⁷ Tijekom narednih godina izložio ju je sudu i procjeni rimskih akademika i stručnjaka, a svima je zajedničko pripisivanje slike Guidu Reniju i isticanje njezine vrijednosti.⁴⁸

Iz sačuvanih dokumenata pobliže saznajemo i o sudbini slike kupljene s atribucijom Pierinu del Vagi, koju ne nalazimo u prvom rukopisnom katalogu Galerije. Na potvrdu o isplati Domenicu Agrestiniju⁴⁹ od 17. travnja 1867. godine Voršak je nadopisao da je spomenutu sliku, budući da je bila jako preslikana, zamijenio za dvije druge slike, obje njemačke škole.⁵⁰ Te slike u zbirci možemo identificirati kao *Bogorodicu s Djetetom* Jörga Breua (inv. br. SG-139) i *Pred mlinom* Pietera de Molyna (inv. br. SG-196). Uz opis posljednje slike Voršak je naveo da potječe iz »kuće založnice« u Rimu, u čijem je katalogu navedena pod brojem 1145 s atribucijom Adrianu Van Ostadeu.

Pobliže o toj »kući založnici« (Galleria del Sagro Monte di Pietà; *Mons Pietatis*)⁵¹ saznajemo iz Voršakova pisma od 24. ožujka 1867. godine.⁵² Tamo se »sve u ime zaloga« nalazilo više od dvije tisuće slika koje je vlada sredinom 1850-ih godina dala na prosuđivanje i popisivanje rimskim

akademicima.⁵³ Kako se pročulo da je »vlada zadužena do vrata« odlučila rasprodati zbirku, Consoni ju je najprije sam posjetio, a zatim o tome obavijestio i Voršaka, koji je biskupu poslao popis najinteresantnijih slika za njegovu zbirku.⁵⁴ I spomenuti trgovac slika Domenico Agrestini zasigurno je također saznao za tu prodaju, budući da se u njegovu dućanu u Via Felice na broju 21 nalazila slika za koju je (i još jednu) Voršak zamijenio suviše prepravljenu sliku Pierina del Vage. No izravno iz »kuće založnice« Voršak, unatoč Consonijevu savjetu, nije kupio ni jednu umjetninu.

Od početka 1867. godine do mjeseca svibnja iste godine biskupova zbirka narasla je za više od dvadeset slika starih majstora kupljenih u Rimu. Osobito plodno razdoblje za kupovinu slika prekinule su nepovoljne političke okolnosti u koje je tada dospio Strossmayer.⁵⁵ Biskupov posjet caru i kralju Franji Josipu u Beču, prilikom kojega je izložio svoj program teritorijalnoga integriteta Trojedne Kraljevine i njezine unutarnje autonomije, završio je zbog jačanja dualizma i općega prihvaćanja Austro-ugarske nagodbe neuspješno, i to u toj mjeri da je bio prisiljen napustiti zemlju. Careve riječi Strossmayer je javio Franji Račkomu 29. travnja 1867.: »Ovo je moja volja i zapovijed, da Vi branite poznati mađarski program. Ako toga ne ćete, Vi ne smijete na sabor; reći Vam imam otprto, da, ako bi se usprotivili, da sam pripravan Zwangsmassregeln (prisilne mjere) prot Vami upotrebiti.«⁵⁶ Nakon takva careva stava biskup se odlučio skloniti u Pariz objašnjavajući: »Ja nikom na svijetu za ljubav moje osvjedočenje ne mijenjam, a sili se dakako protiviti ne mogu.«⁵⁷ O tome je sam biskup izvijestio i Nikolu Voršaka, nekoliko dana kasnije, 2. svibnja 1867. godine: »Ja sam pod silu za vrieme trajanja našega sabora iz zemlje ostraciziran. Idem dakle u Pariz.«⁵⁸

Prethodno razložene nepovoljne političke okolnosti u kojima se Strossmayer tada našao svakako su uzrokovale i financijsku nesigurnost. U istom pismu od 2. svibnja 1867. napisao je Voršaku i sljedeće: »Što se tiče slika, koje bi se imale za mene u Rimu još nabaviti, molim Vas, držite se i Vi i prijatelj Consoni [...] načela da se samo najizvrstnije kupuju.«⁵⁹ Budući je Voršak neposredno prije primitka takve biskupove upute već bio kupio prethodno navedenih sedam slika, nije mu preostalo drugo nego o tome izvijestiti biskupa u Pariz. Već sljedeće Voršakovo pismo od 16. svibnja odražava novonastalu situaciju, pa kanonik tek oprezno najavljuje novo ponuđene slike. Naime, kako piše, slikar Possenti je po Consoniju poslao popis slika koje nudi na prodaju, a Consoni je preporučio samo tri prve: »onoga nedvojbenoga ogromnoga Riberu; isto takvoga i tolikoga Salv. Rosu, i omanjega Guerčina«.⁶⁰ Zatim je prešao na tri slike koje je za biskupa pripremio slikar Scaccioni: »s. Obitelj počivajuća negdje u liepom priedelju, drže da je kista Tizianova (:i to u starosti:). Štogod da je: Slika je sa svake strane dostojna toga umjetnika; ona je podobna morju sve što ljepših i što skladnijih bojah. – Druga da je Pesellijeva, a treća neznam, čija da je, nisam je još vidio, jer je u okvirača.«⁶¹ Biskup je u odgovoru od 24. svibnja ponovno istaknuo izrazito lošu situaciju u kojoj se našao. Odbio je kupiti Possentijeve slike: »Ja ne sympatujem sa slikama Ribera a ni vele sa slikama Salvator Rosa.«, te je

izričito naglasio da »u obće ne treba više bez moga specijalnoga dozvoljenja ništa kupovati, budući da moja sredstva ne dostižu«. ⁶² Istoga dana, dakle 24. svibnja 1867., Voršak je biskupu poslao pismo s iscrpnijim opisom slika koje nudi Scaccioni: »Jedna je – velika ko onaj ovdje svedj još slavljeni Vaš Volterra, ^[63] Carlina, sina Pavla Veronezkoga, suradnika Tintorettova, 'Jakost i vjera' ^[64]. Divna je i kako da je jučer dogotovljena. Druga Pesellia, M. Božja sa sinčićem. ^[65] Jur stoga je zanimiva, što je taj umni slikar mladjan umro i s toga malo svoga ostavio. Ona nedavno opisana svakomu je pravi Tizian, ^[66] tkogod ju je doslje vidio.« ⁶⁷ Voršak je izvjestio kako je poslao Nicolu Consonija da se raspita o cijeni te zaključio da bi se sve tri mogle dobiti za 1700 škuda. Bez obzira na nepovoljne okolnosti u kojima se nalazio, biskup ovoj ponudi ipak nije odolio: »Što se tiče slikah, prestati moramo kupovati jih. Neimam odakle. Scaccioniove slike kupit ću, ali valja tu reći Consoniju. On će njih možebit jeftinije dobiti.« (biskupovo pismo od 1. lipnja 1867.). ⁶⁸ Potvrda od 28. lipnja 1867. da je Nikola Voršak isplatio 1400 škuda Scaccioniju za ukupno četiri »stare slike« upućuje ne samo na to da je Scaccioni popustio za 300 škuda nego da je za nižu svotu pridodao i još jednu sliku. ⁶⁹

Iz daljnjih sačuvanih pisama očito je da se biskup i nadalje nalazio u nepovoljnim financijskim okolnostima, a takvo se stanje nastavilo i u 1868. godini. Ona stoga samo rijetko sadrže informacije o slikama starih majstora ponuđenih na prodaju, ⁷⁰ a podatke o kupovini slika u pismima uopće ne nalazimo. ⁷¹ Ipak se može utvrditi da je nekolicina slika starih majstora u tom zatišju kupljena, kako svjedoči potvrda Roberta Bompianija od 5. srpnja 1867. godine o primitku 400 škuda od kanonika Voršaka za mali triptih, koji danas u zbirci nosi atribuciju Rossello di Jacopo Franchi (inv. br. SG-27) i reljef *Rođenje Isusovo* iz radionice della Robbie (inv. br. SG-5). ⁷² Nadalje, u *Strossmayerovu katalogu* navedena je velika slika *Sveti Matej* po Riberi (inv. br. SG-174) i jedan krajolik Salvatorea Rose (inv. br. SG-151). ⁷³ Uz sliku *Sveti Matej* u *Strossmayerovu katalogu* istaknut je pozitivan sud slikara Consonija, a u drugom rukopisnom katalogu Galerije spomenut je Consoni kao posrednik u nabavci slike Salvatorea Rose. ⁷⁴ Može se pretpostaviti da je riječ o prethodno spomenutim slikama koje je Carlo Possenti preko Nicole Consonija nudio kanoniku Voršaku, odnosno biskupu, u svibnju 1867. godine. Iako se Strossmayer u pismu iz Pariza nepovoljno izrazio o slikarima Riberi i

Salvatoreu Rosi, moguće je da je svoje mišljenje promijenio za vrijeme kratkoga boravka u Rimu krajem lipnja ili početkom srpnja te godine. ⁷⁵ Tada je vjerojatno i ugovorena kupovina spomenutih slika.

Nedugo nakon Strossmayerova povratka s boravka u Rimu nakon Tijelova 1867., iz Rima je otputovao i Nikola Voršak. Putovao je preko Firence i Venecije, odakle je 15. srpnja biskupu poslao pismo. Među ostalim ponudio se krenuti s biskupom iz Zagreba u Đakovo da mu »slike kako valja popišem«. ⁷⁶ Voršak se u Rim vratio tek krajem listopada 1867. godine, a manjak pisama iz toga razdoblja upućuje na to da su biskup i kanonik u domovini dosta vremena provedli zajedno. ⁷⁷ Strossmayer je zasigurno prihvatio pomoć oko izrade popisa umjetnina, no darovni dokumenti upućeni su Akademiji tek u listopadu 1868. godine. Iz Strossmayerova pisma priložena uz darovnicu ⁷⁸ saznajemo kako je već u ožujku 1867. godine Akademija, kao baštinica zbirke, molila popis darovanih umjetnina. Strossmayer toj molbi, kako je napisao u spomenutom pismu, nije mogao udovoljiti jer kupljene slike tada još nisu bile stigle u Đakovo. ⁷⁹ Tijekom 1868. godine Strossmayer je Franji Račkomu u više navrata obećavao skoro dovršavanje darovnih dokumenata (u ožujku, travnju, svibnju i kolovozu). ⁸⁰ Iz sačuvanih pisama vidljivo je da je biskup razmatrao i mogućnost prijenosa slika u Zagreb odmah po dovršetku darovnih dokumenata, ali je tada ipak odlučio da se slike prenesu u Zagreb tek nakon njegove smrti: »Mislim ih međutim zadržati, dok sam živ, pak istom poslije moje smrti nek idu u Zagreb.« ⁸¹ Darovnica s popisom poklonjenih djela datirana je 2. listopada 1868. godine. ⁸² Iz priloženoga pisma saznajemo da je Strossmayer namjeravao »za koje vreme poslati drugi popis istih slika mnogo točniji i obširniji«. ⁸³ Spomenuti »drugi popis«, koji danas slovi kao prvi rukopisni katalog Galerije, sastavljen je dakle nešto kasnije. ⁸⁴ Taj tzv. *Strossmayerov katalog* označuje završetak prvoga razdoblja u oblikovanju i nastanku zbirke starih majstora. U tom prvom razdoblju Strossmayerove sakupljačke djelatnosti kupljeno je u Rimu, kako je utvrđeno ovim istraživanjem, gotovo četrdeset slika starih majstora. Svim je tim kupovinama posredovao Nikola Voršak. Ovdje citirani, do sada neobjavljeni arhivski izvori proširuju saznanja o okolnostima njihove nabave i daju uvid u načine poslovanja na tržištu umjetnina u drugoj polovini 19. stoljeća.

Bilješke

- 1
Galerija je svečano otvorena 9. studenoga 1884. godine.
- 2
U kronologijama se navodi 1854. kao godina kada Strossmayer donosi odluku da sustavno skuplja umjetnička djela starih majstora. Usp. LJERKA GAŠPAROVIĆ, *Kronologija i bibliografija*, u: *Sto godina Strossmayerove galerije*, katalog izložbe, Vinko Zlamalik (ur.), Zagreb, 1984., 7.
- 3
Usp. ARTUR SCHNEIDER, Strossmayer kao sabirač, u: *Spomenica o pedesetoj godišnjici Strossmayerove galerije*, Zagreb, 1935.
- 4
Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje Arhiv HAZU), XI A / Vor. Ni. (Prilog 13).
- 5
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. (Prilog 12).
- 6
Popis slika, koje je preuz. g. Josip Juraj Strossmayer biskup Bosansko-Djakovački i Sremski kupio i Jugoslavenskoj akademiji umjetnosti i znanosti u Zagrebu' poklonio. Arhiv HAZU, XI B / IV, 57 [spisi o umjetninama].
- 7
Nikola Voršak (Ilok, 6. 12. 1836. – Rim, 4. 2. 1880.) doktorirao je teologiju u Beču i bio profesor u Biskupskom liceju u Đakovu. Godine 1863. postaje kanonik u Kaptolu svetoga Jeronima u Rimu, gdje ostaje do smrti. Usp. PETAR RAJIĆ, *Grobница Zavoda svetoga Jeronima na groblju »Campo Verano« u Rimu*, u: *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima (1901–2001). Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskog hrvatskog zavoda Svetog Jeronima*, Jure Bogdan (ur.), Rim – Zagreb, 2001., 669.
- 8
Achille Scaccioni (djelatan 1850-ih i 1860-ih godina), slabo poznati talijanski slikar, surađivao je s Tommasom Minardijem na dekoriranju rimskih crkava. Usp. SABINA GNISCI, Scaccioni, Achille, u: *La pittura in Italia, L'Ottocento*, Enrico Castelnuovo (ur.), sv. 2, Milano, 1991., 1010–1011.
- 9
Carlo Possenti (Monte Porzio Catone, 1826. – Rim, 1882.), slikar povijesne tematike, *genrea* i portreta, učenik na Akademiji sv. Luke. Usp. Possenti, Carlo, u: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler*, Ulrich Thieme i Felix Becker (ur.), sv. 27, Leipzig, 1933., 296.
- 10
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 2.
- 11
Strossmayerov katalog, inv. br. 82.
- 12
Strossmayerov katalog, inv. br. 81.
- 13
To potvrđuje i pogrešno napisano ime slikara od strane Nikole Voršaka (Passeti umjesto Possenti), koji je inače, sudeći prema sačuvanim dokumentima, bio izrazito pedantan i precizan. Da se nesumnjivo radi o slikaru Carlu Possentiju svjedoči potvrda o isplati od 18. veljače 1867., gdje se među ostalima navodi i slika *Sveti Kuzma*. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. (Prilog 15).
- 14
Od Achillea Scaccionija već sljedeće godine kupljene su još dvije slike: *Ecce Homo* (Filippo Mazzola, inv. br. SG-84) i *Sveti Antun Padovanski s Isusom* (Giovanni Battista Piazzetta, inv. br. SG-190).
- 15
Nicola Consoni (Ceprano / Frosinone, 1814. – Rim, 21. 12. 1884.), talijanski slikar i restaurator. Usp. ANDREAS STOLZENBURG, Consoni, Nicola, u: *Allgemeines Künstler Lexikon*, sv. 20, München – Leipzig, 1996., 571.
- 16
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 3.
- 17
Isto.
- 18
Tommaso Minardi (Faenza, 4. 12. 1787. – Rim, 12. 1. 1871.), talijanski slikar, profesor i teoretičar. Usp. Minardi, Tommaso, u: *Grove Art Online*, Oxford University Press, <http://www.groveart.com/>, [1. 4. 2008.].
- 19
Strossmayerovo pismo od 14. rujna 1865. Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 4.
- 20
Potvrda Antonija Ciccolinija od 20. travnja 1866. godine o primitku dvjesto škuda za sliku Pompea Batonija. Arhiv HAZU, XI B / IV, 13 [spisi o umjetninama]. Svoj sud o Batonijevoj slici Nicola Consoni pismeno je priopćio u pismu od 16. travnja 1866. godine. Arhiv HAZU, XI A / Con. N. 1.
- 21
Strossmayer u nedatiranom pismu (vjerojatno pisanom oko 10. ožujka 1867.) izvještava Voršaka o slikama pristiglim u Đakovo i ističe da je Batonijeva slika jako »trpila« u transportu. Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 16.
- 22
Voršakovo pismo od 29. studenoga 1866. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 9.
- 23
Dana 26. siječnja 1867. godine biskup piše Voršaku iz Firence, najavljujući svoj skori dolazak u Rim. Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 14. U Rimu je ostao do kraja veljače, kako svjedoči njegovo pismo Voršaku od 5. ožujka, iz Zagreba. Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 15.
- 24
Već je iz Venecije, iz koje je zajedno sa slikarom Ivanom Simonetijem putovao u Rim, biskup izvijestio Franju Račkoga 20. siječnja 1867.: »Ovdje sretno i veselo dane probavljam. Kupujem slike.« FERDO ŠIŠIĆ, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, sv. 1, Zagreb, 1928., 37–38.
- 25
Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 15.
- 26
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. (Prilog 15).
- 27
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 10.
- 28
Od slikara Possentija tom su prilikom kupljene i sljedeće slike: *Sveti Kuzma* (pripisano A. Romanu, inv. br. SG-88), *Poklonstvo Triju kraljeva* (način: Bonifazio de Pitati Veronese, inv. br. SG-233) i *Zaruke svete Katarine* (pripisano Tintoretu, inv. br. SG-252).
- 29
Roberto Bompiani (Rim, 10. 2. 1821. – Rim?, 19. 1. 1908.), talijanski slikar, od 1868. član Akademije svetoga Luke. Usp. *Allgemeines Künstler Lexikon*, sv. 12, München – Leipzig, 1996., 446.

- 30
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 10.
- 31
Od ostalih pet slika koje su tom prigodom kupljene od slikara Scaccionija moguće je u zbirci identificirati tri slike: *Bogorodica s Djetetom i svetima Jeronimom i Ivanom Krstiteljom* (tal. slikar 16. st., inv. br. SG-102), *Sveti Juraj* (Cavaliere d'Arpino, inv. br. SG-103) i *Oluja na moru* (Vernet, inv. br. SG-156). Četvrta, Scaccionijeva kopija Raffaellove *Messa di Bolsena*, nalazi se od 1956. godine u Gliptoteci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Neidentificirana ostaje samo peta slika (krajolik pripisan Rosi da Tivoli).
- 32
Kardinal Antonio Tosti (Rim, 4. 9. 1776. – 20. 3. 1866.), knjižničar vatikanskih knjižnica, rizničar papinske zbirke. Usp. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/btost.html>, [4. 5. 2008.].
- 33
Oplakivanje Krista (način: Simone Cantarini il Pesarese, inv. br. SG-171).
- 34
Uskrsnuće (pripisano Guercinu, inv. br. SG-115).
- 35
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 10.
- 36
To potvrđuje daljnji Voršakov komentar: »Sjećatel se onoga triptika s dvima velikim' stojećim' svetcima, toliko preporučana po Consoniju? U popisu uvukla se pogriješka uprav o njem, njega vlasnik drži za Ghirlandajev posao, pa stoga pita ne 30, nego 300 š kud. Neka mu ga je.« Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 10. Prilikom Strossmayerova boravka u Rimu vjerojatno je kupljen i fragment *Raspeća* iz kruga Bernarda Daddija, za koji Voršak 24. 3. 1867. samo iznosi mišljenje slikara Scaccionija da je »dostojan ruke Giottove«, iako poblježe o okolnostima njegove nabave ne saznajemo iz sačuvanih izvora. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 11.
- 37
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 10.
- 38
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 13.
- 39
Bogorodica s Djetetom, svecima i donatorima (Catena, inv. br. SG-106).
- 40
Oplakivanje (Giovanni Francesco Romanelli, inv. br. SG-168).
- 41
Benedetto Giustiniani (Chios, 1554. – Rim, 23. III. 1621.), kardinal, veliki kolekcionar renesansnih i baroknih umjetnina i antičke skulpture (zajedno s bratom Vincenzom) i pokrovitelj umjetnika. Usp. JANET SOUTHORN, Giustiniani, u: *Grove Art Online*, Oxford University Press, <http://www.groveart.com/>, [3. 5. 2008.].
- 42
U *Strossmayerovu katalogu* (inv. br. 28) spominje se kao slika iz Feschove zbirke (Joseph Fesch, francuski kardinal i sakupljač umjetnina, vidi: DOMINIQUE THIÉBAUT, Fesch, Joseph, u: *Grove Art Online*, Oxford University Press, <http://www.groveart.com/>, [3. 5. 2008.]). Vjerojatno je riječ o zabuni.
- 43
Friedrich Overbeck (Lübeck, 3. 7. 1789. – Rim, 12. 11. 1869.), njemački slikar, vodeći predstavnik nazarenaca. Usp. FRANK BÜTTNER, Overbeck, Friedrich, u: *Grove Art Online*, Oxford University Press, <http://www.groveart.com/>, [7. 5. 2008.].
- 44
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 13.
- 45
Isto.
- 46
Sveta Obitelj (pripisano Jacopu Foschiju, inv. br. SG-49) i *Bogorodica s Djetetom* (škola Lorenza di Credija, inv. br. SG-58).
- 47
O slici *Oplakivanje* Giovannija Francesca Romanellija koju prodaje »neki pop iz Spoleta« prvi put saznajemo iz Strossmayerova pisma od 5. studenoga 1866., kada se biskup raspituje: »Što radi Guido Reni u našega dalmatinca? Što sudi o njem Overboek?« i ponovno 27. istoga mjeseca: »Što veli Overboek o Guido Reni?« Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 11, 12. Voršak mu 29. studenoga razjašnjava da slika nije »nekoga Spletčanina – Dalmatina«, nego »nekoga popa Spolećanina« i da se još nije nagodio. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 9.
- 48
Arhiv HAZU, XI B / IV, 3, 4, 9, 11 [spisi o umjetninama].
- 49
Domenico Agrestini bio je vlasnik trgovine slika u Rimu (Agrestini Domenico e figlio, Negozio di quadri, Via Felice 21). Usp. ADONE FINARDI, *Roma antica e Roma moderna ovvero nuovissimo itinerario storico-popolare-economico*, Roma, 1864.
- 50
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. (Prilog 1).
- 51
Usp. UMBERTO BENIGNI, Montes Pietatis, u: *The Catholic Encyclopedia*, sv. 10, New York, 1907.–1922., 1911.
- 52
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 11.
- 53
Godine 1857. sastavljen je katalog umjetnina: *Catalogo de' quadri, sculture in marmo, mosaici, pietre colorate, bronzi ed altri oggetti di belle arti esistenti nella Galleria del Sagro Monte di Pietà di Roma*. Usp. BEVERLY LOUISE BROWN, Annibale Carracci's »Coronation of St Stephen«, u: *The Burlington Magazine*, 139/1128 (1997.), 188–193, bilj. 26.
- 54
XI A / Vor. Ni. (Prilog 16).
- 55
Neposredno nakon zasjedanja Hrvatskoga sabora (1865.–1866.), na kojem je Strossmayer odigrao aktivnu ulogu izloživši svoje viđenje teritorijalnoga integriteta Trojedne Kraljevine i zalažući se za njezinu unutarnju autonomiju, došlo je do zaokreta u Strossmayerovoj politici. Okrenuo se Beču budući da kod Mađara nije naišao na odobravanje zahtjeva teritorijalnoga integriteta i unutarnje autonomije. Usp. SLAVKO SLIŠKOVIĆ, Strossmayer i Mađari, u: Franjo Šanjek (ur.), *Josip Juraj Strossmayer: povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti*, zbornik radova, Zagreb, 2006., 102–105. Više o saboru, Strossmayerovoj angažiranosti i neuspjelu dogovoru usp. WILLIAM BROOKS TOMLJANOVICH, *Biskup Josip Juraj Strossmayer. Nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 2001., 164–170.
- 56
FERDO ŠIŠIĆ (bilj. 24, 1. sv.), 45.

- 57
Isto.
- 58
Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 18.
- 59
Isto.
- 60
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 14.
- 61
Isto.
- 62
Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 19.
- 63
Sveta Obitelj (Sicciolante, inv. br. SG-105). Riječ je o jednoj od sedam slika ranije kupljenih od Scaccionija. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 15.
- 64
Alegorija mudrosti i snage (kopija po Veroneseu, inv. br. SG-271).
- 65
Bogorodica s Djetetom i svetima Franjom i Jeronimom (Biagio d'Antonio, inv. br. SG-98).
- 66
Sveta Obitelj s Ivanom i anđelom (Polidoro da Lanziano, inv. br. SG-241).
- 67
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 15.
- 68
Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 20.
- 69
Arhiv HAZU, XI B / IV, 22 [spisi o umjetninama]. Iako potvrda o isplati ne sadrži popis umjetnina, može se pretpostaviti da je četvrta slika, s obzirom na isplaćeni iznos, poklonjena. U *Strossmayerovu katalogu* nalazimo jednu sliku navedenu kao »Španjolac neznana slikara« uz opasku da je riječ o Scaccionijevu daru. *Strossmayerov katalog*, inv. br. 67.
- 70
Rijedak je primjer kanonikovo pismo od 2. siječnja 1868. godine, u kojem podsjeća biskupa na jednu sliku u vlasništvu Luigija Cochettiija za koju je vlasnik prepolovio cijenu na 500 škuda. Spominje Consonijevu preporuku i Cochettiijevo pismo. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni 19; XI A / Co. Lu. 1. Strossmayer u siječnju 1868. godine piše da ne može kupiti Cochettiijevo sliku, a potom se i u svibnju raspituje ljuti li se zbog toga Consoni, koji je bio posrednik. Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 23, 26.
- 71
U to vrijeme biskupu su prioritetni tekući radovi na đakovačkoj Katedrali i isplata ranije naručenih djela za Katedralu.
- 72
Arhiv HAZU, XI B / IV, 25 [spisi o umjetninama].
- 73
Strossmayerov popis, inv. br. 5 i 53.
- 74
Mihovil Cepelić, *Popis slika u privatnoj galeriji preuzv. g. J. J. Strossmayera po njegovih navodih*, Đakovo, 1883. [rukopis], kat. br. 39.
- 75
Strossmayer najavljuje kanoniku da će u petak poslije Tijelova (20. 6.) zajedno s kanonikom Račkim krenuti u Rim na audijenciju kod Svetoga Oca i da će se poslije svečanosti odmah vratiti. Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 21.
- 76
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 16.
- 77
Sačuvano je samo jedno pismo Nikole Voršaka upućeno biskupu iz Iloka. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 17.
- 78
Arhiv HAZU, XI B / IV, 56 [spisi o umjetninama].
- 79
Više od trideset umjetnina poslano je 20. ožujka 1867. za Đakovo. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. (Prilog 15).
- 80
Usp. FERDO ŠIŠIĆ (bilj. 24, 1. sv.), 65, 68, 399, 400.
- 81
Isto, 399. Istu odluku ponavlja i 1. travnja: »Što se moje galerije tiče, još sam toga mnijenja, da Zagrepčani te žrtve nisu vrijedni, a i nešto u meni ima egoizma. Slike su mi najmilije. Pred nekima također običajem svoje slabe molitve obavljati.« Isto, str. 400.
- 82
Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. (Prilog 12, Prilog 13).
- 83
Arhiv HAZU, XI B / IV, 56 [spisi o umjetninama].
- 84
Upotpunjen je ikonografskim opisima i atributivnim određenjima te sadrži, u usporedbi s prvim popisom od 2. listopada 1868. godine, četiri slike više, koje su nabavljene nakon listopada 1868. i tijekom 1869. godine.

Summary

Iva Pasini Tržec – Ljerka Dulibić

Paintings in the Strossmayer Gallery of Old Masters acquired in Rome up to 1868

On the basis of archival research, primarily into documents from the bequest of Bishop Josip Juraj Strossmayer (1815–1905) in the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts, the article provides and supplements knowledge about the first period of the collecting activity of Bishop Strossmayer, up to the time of his deed of gift of 1868. In this period the bishop collected some eighty works of the old masters, forty of which, as shown in this research, were bought in Rome. All of these paintings were acquired via the intermediacy of Nikola Voršak (1836–1880), canon of the Institute of St Jerome in Rome. Through an analysis of the statements from the Voršak-Strossmayer correspondence and of other documents from the bequest (certificates about the works of art, receipts for payment and so on) many of the vendors and advisers have been identified, their names appearing in the documents, and the course of the negotiations and the purchase of the artworks has been reconstructed. Among the advisers of Voršak and Strossmayer were the well-regarded painters Nicola Consoni, Tommaso Minardi

and Friederich Overbeck, as well as the today lesser-known Achille Scaccioni and Carlo Possenti. These later two were also reliable suppliers and sellers of paintings for Voršak. As well as from painters who dealt in the sale of old master paintings, the pictures were also acquired from specialised art dealers (from Domenico Agrestini for example). Just how well Canon Voršak was informed about the market in works of art can be seen from his purchasing paintings directly from the owners or from the estates of distinguished people (for example, the collection of Cardinal Antonio Tosti). By an analysis of so far unpublished documents from the Strossmayer Papers, our understanding of the circumstances of the purchases of given works has been enlarged and an insight given into the manner of doing business in the art market in the second half of the 19th century.

Key words: Strossmayer Gallery of Old Masters, Josip Juraj Strossmayer, Nikola Voršak, provenance of works of art, 19th century market for works of art